

नेपा.शि. ५१५: भाषाविज्ञान

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक

पाठ्यांश सङ्ख्या : नेपा.शि. ५१५

क्रेडिट आवर : ३

तह : एम.एड.

पाठ्यघन्टा : ४८

सेमेस्टर : पहिलो

१. पाठ्यांश परिचय

यो पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय (त्रिवि), शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सेमेस्टर प्रणालीमा आधारित स्नातकोत्तर तह (एम. एड.) को पहिलो सेमेस्टरमा नेपाली शिक्षा विषयमा विशिष्टीकरण गर्न चाहने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यस पाठ्यांशबाट भाषा र भाषाविज्ञान, ध्वनिविज्ञान, वर्णविज्ञान, रूपविज्ञान, वाक्यविज्ञान, अर्थविज्ञान एवम् तत्सम्बन्धी ज्ञान तथा सक्षमता विकासको अपेक्षा गरिएको छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशको अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरू निम्नलिखित उद्देश्यहरू हासिल गर्न सक्षम हुने छन् :

- भाषा र भाषाविज्ञानसँग परिचित हुन,
- ध्वनिविज्ञान र यसका शाखाहरूको वर्णन गर्न,
- ध्वनि उत्पादन प्रक्रिया र ध्वनिहरूको वर्गीकरण गर्न,
- वर्णसिद्धान्त र वर्णविश्लेषण प्रक्रिया वर्णन गर्न,
- नेपाली भाषाका वर्णहरूको व्याख्या गर्न,
- रूपविश्लेषण तथा रूपायन प्रक्रियासँग परिचित हुन,
- सन्धिविज्ञानसम्बन्धी ज्ञान र क्षमताको अभिवृद्धि गर्न,
- भाषाका वाक्यताईवक विशेषताहरू पहिचान गर्न,
- अर्थविश्लेषणका सिद्धान्तसँग परिचित भई भाषिक अर्थविश्लेषण गर्न ।

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
एकाइ एक : भाषा र भाषाविज्ञान (६)	
<ul style="list-style-type: none"> • भाषाको परिचय दिन, • भाषाका विशेषताहरूको वर्णन गर्न, • मानव र मानवेतर प्राणी (पशुपन्छी) को सम्प्रेषण व्यवस्थामा पाइने अन्तर बताउन, • भाषाविज्ञानको परिचय दिई यसका विशेषता बताउन, • भाषाविज्ञानका क्षेत्रहरूको परिचय दिन, • भाषाविज्ञानको उपयोगिता बताउन, • भाषाविज्ञान र भाषाशिक्षणको सम्बन्ध देखाउन । 	<ul style="list-style-type: none"> १.१ भाषाको परिचय १.२ भाषाका विशेषताहरू १.३ मानव र मानवेतर प्राणीको सम्प्रेषण व्यवस्थामा पाइने अन्तर १.४ भाषाविज्ञानको परिचय र विशेषता १.५ भाषाविज्ञानका क्षेत्र १.६ भाषाविज्ञानको उपयोगिता १.७ भाषाविज्ञान र भाषाशिक्षणको सम्बन्ध
एकाइ दुई : ध्वनिविज्ञान र वर्णविज्ञान (१०)	
<ul style="list-style-type: none"> • ध्वनिविज्ञानको परिचय दिन, • ध्वनिविज्ञानका शाखाहरूको वर्णन गर्न, • ध्वनि अवयवहरूको सचित्र वर्णन गर्न, • ध्वनि उत्पादन प्रक्रियाको वर्णन गर्न, • भषिक ध्वनिहरूको पहिचान, वर्गीकरण र वर्णन गर्न, • खण्डीय ध्वनि र तदन्तर्गतका स्वर र व्यञ्जन ध्वनिको परिचय दिन, • खण्डेतर ध्वनि र तदन्तर्गतका मात्रा, अनुनासिकता, बलाघात र सुरको बयान गर्न, 	<ul style="list-style-type: none"> २.१ ध्वनिविज्ञानको परिचय २.२ ध्वनिविज्ञानका शाखाहरू <ul style="list-style-type: none"> २.२.१ औच्चारिक ध्वनिविज्ञान २.२.२ साञ्चारिक ध्वनिविज्ञान २.२.३ श्रावणिक ध्वनिविज्ञान २.३ ध्वनि अवयवहरूको सचित्र वर्णन र ध्वनि उत्पादन प्रक्रिया २.४ ध्वनि उत्पादन प्रक्रिया २.५ ध्वनिहरूको पहिचान, वर्गीकरण र वर्णन <ul style="list-style-type: none"> २.५.१ खण्डीय ध्वनि २.५.२ खण्डेतर ध्वनि २.६ अन्तर्राष्ट्रिय ध्वनितात्त्विक वर्णमाला र तिनका

<ul style="list-style-type: none"> • अन्तर्राष्ट्रिय ध्वनिताईवक वर्णमालाको परिचय दिई विशेषता बताउनु, • मानस्वरको परिचय दिन, • प्रधान र गौण मानस्वरका बिचको व्यतिरेक निर्धारण गर्न, • वर्णविज्ञानको परिचय दिन, • वर्ण, संवर्ण र लघुतम युग्मको अवधारणा स्पष्ट पार्न, • वर्णविश्लेषण सिद्धान्तहरूको सोदाहरण चर्चा गर्न, • वर्णविश्लेषण प्रक्रियाको व्याख्या गर्न, • नेपाली भाषाका वर्णहरूको पहिचान, वर्गीकरण र वर्णन गर्न, • विभेदक अभिलक्षणका आधारमा नेपाली वर्णहरूको पहिचान गर्न । 	<p>विशेषता</p> <p>२.७ मानस्वरको परिचय</p> <p>२.८ मानस्वरका प्रकार</p> <p>२.८.१ प्रधान मानस्वर</p> <p>२.८.२ गौण मानस्वर</p> <p>२.९ वर्णविज्ञानको परिचय</p> <p>२.१० वर्ण, संवर्ण र लघुतम युग्म</p> <p>२.११ वर्णविश्लेषण सिद्धान्त (व्यतिरेकी वितरण, परिपूरक वितरण, मुक्त परिवर्तन, तटस्थीकरण, ध्वन्यात्मक अनुरूपता, ढाँचागत समानता र मितव्ययिताको सिद्धान्त)</p> <p>२.१२ वर्णविश्लेषण प्रक्रिया</p> <p>२.१२ नेपाली भाषाका वर्णहरूको पहिचान, वर्गीकरण र वर्णन</p> <p>२.१३ विभेदक अभिलक्षणका आधारमा नेपाली वर्णहरूको पहिचान</p>
<p>एकाइ तीन : रूपविज्ञान (९)</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • रूपविज्ञानको परिचय दिन, • रूपका विभिन्न प्रकारहरूलाई सोदाहरण चिनाउनु, • रूपविश्लेषणका पद्धतिहरूको सोदाहरण परिचय दिन, • रूपविश्लेषणका सिद्धान्तहरूको चर्चा गर्न, • रूपविश्लेषणसम्बन्धी अभ्यास गर्न, • विभिन्न शब्दहरूको रूपायन प्रक्रिया बताउनु, • व्युत्पादनको परिचय दिन, • व्युत्पादनमा सर्ग, समास र द्वित्व प्रक्रियाको सोदाहरण परिचय दिन, 	<p>३.१ रूपविज्ञानको परिचय</p> <p>३.२ रूपका प्रकार</p> <p>३.३ रूपविश्लेषणका प्रक्रिया र पद्धतिहरू</p> <p>३.४ रूपनिर्धारणका सैद्धान्तिक आधार</p> <p>३.५ रूपविश्लेषणको अभ्यास</p> <p>३.६ रूपायनका प्रक्रिया : (रूपायन कोटि र रूपसरणि)</p> <p>३.७ व्युत्पादन प्रक्रिया (सर्ग, समास र द्वित्व प्रक्रिया)</p>

<ul style="list-style-type: none"> • उदाहरणसहित वर्ग परिवर्तक र वर्ग अपरिवर्तक व्युत्पादनको चिनारी प्रस्तुत गर्न, • रूपायन र व्युत्पादन प्रक्रियामा पाइने भिन्नता बताउन, • आन्तरिक र बाह्य सन्धिको वर्णन गर्न, • रूपध्वन्यात्मक परिवर्तनका नियमहरू बताउन । 	<p>३.८ वर्ग परिवर्तक, उपवर्ग परिवर्तक र वर्ग अपरिवर्तक व्युत्पादन</p> <p>३.९ रूपायन प्रक्रिया र व्युत्पादन प्रक्रियामा भिन्नता</p> <p>३.१० सन्धिविज्ञान : आन्तरिक र बाह्य सन्धि</p> <p>३.११ रूपध्वन्यात्मक परिवर्तनका नियमहरू</p>
<p>एकाइ चार : वाक्यविज्ञान (१५)</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • वाक्यविज्ञानको परिचय दिन, • पद, पदावली, उपवाक्य, वाक्य र सङ्कथनको परिचय दिन, • पदावलीका शीर्ष र विशेषक छुट्याउन, • उदाहरणसहित अन्तःकेन्द्रिक र बहिःकेन्द्रिक संरचनाको वर्णन गर्न, • व्याकरणात्मक प्रकार्यको परिचय दिन, • समतलीय संरचना र तहगत संरचनाको स्वरूप र उदाहरण प्रस्तुत गर्न, • वाक्यका निकट घटकहरूको विश्लेषण गर्न र त्यसका सीमा उल्लेख गर्न, • रूपान्तरण व्याकरणको परिचय दिन, • चम्स्कीको रूपान्तरण व्याकरणका आधारभूत मान्यता प्रस्तुत गर्न, • अनिवार्य र ऐच्छिक रूपान्तरण नियमको सोदाहरण व्याख्या गर्न, • रूपान्तरण प्रक्रियालाई सोदाहरण चिनाउन, • अवशेष र सञ्चलनको सोदाहरण परिचय दिन, • पदावलीका मूल प्रतिबन्धनको व्याख्या गर्न, • आश्रयकको अवधारणा प्रस्तुत गर्न, 	<p>४.१ वाक्यविज्ञानको परिचय</p> <p>४.२ पद, पदावली, उपवाक्य, वाक्य र सङ्कथनको परिचय</p> <p>४.३ पदावलीको शीर्ष र विशेषक</p> <p>४.४ अन्तःकेन्द्रिक र बहिःकेन्द्रिक संरचना</p> <p>४.५ व्याकरणात्मक प्रकार्य</p> <p>४.५.१ उद्देश्य</p> <p>४.५.२ विधेय</p> <p>४.५.३ कर्म</p> <p>४.५.४ पूरक</p> <p>४.६ तहगत तथा समतलीय संरचना</p> <p>४.७ निकटघटक विश्लेषण र यसका सीमा</p> <p>४.८ रूपान्तरण व्याकरणको परिचय</p> <p>४.९ रूपान्तरण व्याकरणका आधारभूत मान्यता</p> <p>४.१० रूपान्तरण नियम (अनिवार्य तथा ऐच्छिक)</p>

<ul style="list-style-type: none"> • नेपाली भाषाका आधारभूत, सरल, संयुक्त र सन्निविष्ट वाक्यको परिचय दिन । 	<p>४.११ रूपान्तरण प्रक्रिया (अकरण, विध्यर्थक, सम्भावनार्थक तथा कर्मवाच्यान्तरण प्रक्रिया)</p> <p>४.११ अवशेष र सञ्चलन</p> <p>४.१२ पदावलीका मूल प्रतिबन्धन</p> <p>४.१३ आश्रयकको परिचय</p> <p>४.१४ आधारभूत, सरल, संयुक्त र सन्निविष्ट वाक्यहरू</p>
<p>एकाइ पा“च : अर्थविज्ञान (८)</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • अर्थविज्ञानको परिचय दिन, • अर्थका व्याकरणात्मक, कोशीय, साहचर्यात्मक सन्दर्भपरक, धारणात्मक र सङ्घटनात्मक प्रकारको परिचय दिन, • सङ्केत सिद्धान्तको अवधारणा प्रस्तुत गर्न, • संरचनात्मक अर्थविज्ञानको परिचय दिई पर्यायवाची, अनेकार्थी, विपरीतार्थी, समावेशी, असमावेशी, समध्वन्यात्मक र समरूपात्मक शब्दमा पाइने अर्थ सम्बन्धको चर्चा गर्न, • सन्निधान सिद्धान्तको अवधारणा प्रस्तुत गर्न, • सोदाहरण सङ्घटकात्मक विश्लेषणको चिनारी दिन, • उत्पादक अर्थविज्ञानको सैद्धान्तिक चर्चा गर्न । 	<p>५.१ अर्थविज्ञानको परिचय</p> <p>५.२ अर्थका प्रकार</p> <p>५.२.१ व्याकरणात्मक अर्थ</p> <p>५.२.२ कोशीय अर्थ</p> <p>५.२.३ साहचर्यात्मक अर्थ</p> <p>५.२.४ सन्दर्भपरक अर्थ</p> <p>५.२.५ धारणात्मक अर्थ</p> <p>५.२.६ सङ्घटकात्मक अर्थ</p> <p>५.३ सङ्केत सिद्धान्त (सङ्केत त्रिकोण)</p> <p>५.४ संरचनात्मक अर्थविज्ञान र अर्थसम्बन्धहरू</p> <p>५.४.१ पर्यायवाची</p> <p>५.४.२ अनेकार्थी</p> <p>५.४.३ विपरीतार्थी</p>

	<p>५.४.४ समावेशी</p> <p>५.४.५ असमावेशी</p> <p>५.४.६ समध्वन्यात्मक</p> <p>५.४.७ समरूपात्मक</p> <p>५.५ सन्निधान सिद्धान्त</p> <p>५.६ सङ्घटकात्मक विश्लेषण</p> <p>५.७ उत्पादक अर्थविज्ञान</p>
--	--

४. शिक्षण प्रविधि

यस पाठ्यांशको अध्ययन अध्यापनका क्रममा प्रत्येक एकाइमा आवश्यकताअनुसार व्याख्यान, प्रश्नोत्तर, छलफल तथा प्रस्तुतीकरण विधि र प्रक्रिया उपयोग गरिने छ। शिक्षणका क्रममा एकाइको प्रकृतिअनुरूप पाठ्यपुस्तक, सहायक पुस्तक, सन्दर्भ पुस्तक, पाठपत्र, तालिका र आरेखहरूको समेत उपयोग गरिने छ।

एकाइ एकमा निर्दिष्ट पाठ्यविषयको शिक्षणका क्रममा व्याख्यान, छलफल प्रश्नोत्तर, प्रदर्शन र खोज विधिको प्रयोग गर्ने। यस एकाइको अध्यापनका सिलसिलामा विद्यार्थीहरूलाई व्यक्तिगत कार्यका रूपमा निम्न कार्य गराउने :

- भाषाका विशेषताहरूको वर्णन
- मानव र मानवेतर प्राणीको सम्प्रेषण व्यवस्थामा पाइने अन्तरको व्याख्या

एकाइ दुईमा निर्दिष्ट पाठ्यविषयको शिक्षणका क्रममा व्याख्यान, छलफल प्रश्नोत्तर, प्रदर्शन र खोज विधिको प्रयोग गर्ने। यस एकाइको अध्यापनका सिलसिलामा विद्यार्थीहरूलाई व्यक्तिगत कार्यका रूपमा निम्नलिखित कार्य गराउने :

- ध्वनि उत्पादक अवयवहरूको सचित्र वर्णन
- वर्णविश्लेषणका सिद्धान्तहरूको सोदाहरण चर्चा
- विभेदक अभिलक्षणका आधारमा नेपाली वर्णहरूको वर्गीकरण र वर्णन

विद्यार्थीलाई एकाइ एक र दुईका उल्लिखित कार्यमध्ये कुनै एकमा व्यक्तिगत कार्य (अध्ययन पत्र लेखन) गर्न लगाउने । यो पहिलो प्रयोगात्मक कार्य हुने छ ।

एकाइ तीनमा निर्दिष्ट विषयवस्तुको शिक्षणका क्रममा व्याख्यान, छलफल, प्रश्नोत्तर र प्रदर्शन विधिको प्रयोग गर्ने । यस एकाइको अध्यापनका सिलसिलामा विद्यार्थीहरूलाई तोकिएका क्षेत्रमा सामूहिक कार्य (सामूहिक अध्ययन पत्र लेखन) गर्न लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । यस कार्यका लागि निम्नलिखित शीर्षकहरू दिन सकिने :

- रूपविश्लेषणका पद्धति र सिद्धान्त
- निश्चित शब्द दिई रूपविश्लेषणका विभिन्न तरिकाद्वारा रूपको विश्लेषण
- आन्तरिक र बाह्य सन्धि
- रूपध्वन्यात्मक परिवर्तनका नियमहरू

एकाइ चारमा निर्दिष्ट विषयवस्तुको शिक्षणका क्रममा व्याख्यान, छलफल, प्रश्नोत्तर, प्रदर्शन र खोज विधिको प्रयोग गर्ने । यस एकाइको अध्यापनका सिलसिलामा विद्यार्थीहरूलाई तोकिएका क्षेत्रमा कार्य गर्न लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । यस प्रयोजनका लागि निम्नानुसारका शीर्षकमा कार्य सम्पादन र प्रस्तुति गर्न गराउने :

- विभिन्न पद्धतिको उपयोगद्वारा प्रदत्त (दिइएका) वाक्यहरूको निकटघटक विश्लेषण
- रूपान्तरण व्याकरणका आधारभूत मान्यताहरूको वर्णन
- रूपान्तरणका अनिवार्य र ऐच्छिक नियमहरूको सोदाहरण चर्चा
- नेपाली भाषाका आधारभूत, सरल, संयुक्त र सन्निविष्ट वाक्यहरूको वर्णन

विद्यार्थीलाई एकाइ तीन र चारका उल्लिखित कार्यमध्ये कुनै एकमा सामूहिक कार्य (सामूहिक अध्ययन पत्र लेखन) गर्न लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुपर्ने छ । उक्त प्रस्तुतिमा सहपाठी विद्यार्थी र शिक्षकद्वारा प्रश्न तथा टिप्पणी गरी उपयुक्त सुझाव प्रदान गर्न सकिने छ । यो दोस्रो प्रयोगात्मक कार्य हुने छ ।

एकाइ पाँचमा निर्दिष्ट विषयवस्तुको शिक्षणका क्रममा व्याख्यान, छलफल, प्रश्नोत्तर र प्रदर्शन विधिको प्रयोग गर्ने ।

५. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

यस पाठ्यांशको मूल्याङ्कन प्रक्रिया दुई प्रकृतिको हुने छ :

(१) आन्तरिक मूल्याङ्कन

(२) बाह्य मूल्याङ्कन

५.१ आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि ४०% अङ्कभार छुट्याइएको छ । उक्त मूल्याङ्कनका लागि निर्दिष्ट प्रायोगिक कार्यअन्तर्गत रही विषय शिक्षकले निम्न आधारहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने छ :

- (क) उपस्थिति - ५ अङ्क
- (ख) शिक्षण सिकाइमा सहभागिता - ५ अङ्क
- (ग) पहिलो आन्तरिक परीक्षा - १० अङ्क
- (घ) दोस्रो आन्तरिक परीक्षा - १० अङ्क
- (ङ) तेस्रो आन्तरिक परीक्षा - १० अङ्क

आन्तरिक मूल्याङ्कनको विधि र प्रक्रिया निम्नानुसारको हुने छ :

- (क) विषय शिक्षकले उपस्थितिको ५ अङ्क तोकिएको न्यूनतम मापदण्डदेखि शतप्रतिशत हाजिरीका आधारमा (३/४/५ अङ्क) प्रदान गर्ने छन् ।
- (ख) कक्षा सहभागिताको ५ अङ्कमध्ये सम्बन्धित विषय शिक्षकले विद्यार्थीको कक्षा कार्यकलापको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गर्ने छन् ।
- (ग) माथि उल्लेख गरिएको पहिलो प्रयोगात्मक कार्यलाई पहिलो आन्तरिक परीक्षाका रूपमा र दोस्रो प्रयोगात्मक कार्यलाई दोस्रो आन्तरिक परीक्षाका रूपमा मूल्याङ्कन गरिने छ ।
- (घ) तेस्रो आन्तरिक परीक्षामा पाठ्यांशले तोकेको बाह्य मूल्याङ्कनको ढाँचाअनुसार ३० देखि ६० पूर्णाङ्कको लिखित सुधार परीक्षा लिई त्यसलाई १० मा रूपान्तर गरी अङ्क प्रदान गर्नुपर्ने छ ।

नोट : उल्लिखित सबै परीक्षामा विद्यार्थीहरू अनिवार्य रूपमा समावेश हुनुपर्ने छ । विषय शिक्षक/विभागले ती परीक्षाको अभिलेख राख्नुपर्ने छ ।

५.२ बाह्य मूल्याङ्कन

बाह्य मूल्याङ्कनका लागि ६०% अङ्कभार छुट्याइएको छ । उक्त मूल्याङ्कनका लागि त्रिवि शिक्षाशास्त्र सङ्काय, डिनको कार्यालयद्वारा सेमेस्टरको अन्त्यमा परीक्षा लिइने छ । सो परीक्षामा सोधिने प्रश्नको प्रकृति, ढाँचा र त्यसको अङ्कभार निम्नानुसार हुने छ :

प्रश्नको प्रकृति	सोधिने प्रश्न सङ्ख्या	उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या	प्रति प्रश्न छुट्याइएको अङ्क	पूर्णाङ्क
समूह 'क' : बहुवैकल्पिक प्रश्न	१०	१०	१	१०
समूह 'ख' : छोटो उत्तर आउने प्रश्न	८ (दुई ओटा वैकल्पिक प्रश्नसहित)	६	५	३०
समूह 'ग' : लामो उत्तर आउने प्रश्न	३ (एक वैकल्पिक प्रश्नसहित)	२	१०	२०

६. सान्दर्भ सामग्री

गौतम, देवीप्रसाद (२०५८), *नेपाली रूपान्तरण व्याकरण*, काठमाडौं : चिरञ्जीवी घिमिरे ।

गौतम, देवीप्रसाद, रामनाथ ओझा र शखिशरण सुवेदी (२०६७), *सामान्य भाषाविज्ञान*, काठमाडौं : पिनाकल पब्लिकेसन ।

चम्स्की, नोम (ई. १९८४) *वाक्यविज्ञानका सैद्धान्तिक पक्ष* (अनु. रामनाथ सहाय), राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी : जयपुर ।

तिवारी, भोलानाथ (सन् २०१६), *आधुनिक भाषाविज्ञान*, दिल्ली : लिपि प्रकाशन ।

- न्यौपाने, टड्कप्रसाद (२०५१), *भाषाविज्ञानको रूपरेखा*, काठमाडौं : नेपाल बुक डिपो ।
- न्यौपाने, टड्कप्रसाद, भण्डारी, पारसमणि, न्यौपाने, दीपक र घिमिरे, तुल्सीराम (२०६९), *सामान्य भाषाविज्ञान*, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेसन ।
- पोखरेल, माधवप्रसाद (२०६४), *नेपाली ध्वनिविज्ञान र नेपालका भाषाको ध्वनि परिचय*, काठमाडौं : भुँडीपुराण प्रकाशन ।
- बन्धु, चूडामणि (२०४८), *भाषाविज्ञान*, काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।
- भट्टराई र अन्य, (२०७२), *सामान्य तथा प्रायोगिक भाषाविज्ञान*, काठमाडौं : आठराई प्रकाशन ।
- भुसाल, केशव (२०७१), *सामान्य भाषाविज्ञान*, काठमाडौं : पाठशाला प्रकाशन ।
- यादव, योगेन्द्रप्रसाद र रेग्मी, भीमनारायण, (२०५८), *भाषाविज्ञान*, कीर्तिपुर : न्यू हीरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।

नेपा.शि. ५१६: नेपाली आख्यान र नाटक

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक

पाठ्यांश संख्या : नेपा.शि. ५१६

क्रेडिट आवर : ३

तह : एम.एड.

पाठ्यघन्टा : ४८

सेमेस्टर : पहिलो

१. पाठ्यांश परिचय

यो पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय (त्रिवि), शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सेमेस्टर प्रणालीमा आधारित स्नातकोत्तर तह (एम. एड.) को पहिलो सेमेस्टरमा नेपाली शिक्षा विषयमा विशिष्टीकरण गर्न चाहने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यस पाठ्यांशमा आधुनिक नेपाली साहित्यका कथा, उपन्यास, नाटक र एकाङ्की विधा एवम् बालसाहित्यको सिद्धान्त, विकासक्रम, प्रमुख मोड तथा प्रवृत्ति एवम् प्रतिनिधि साहित्यकारहरूका निर्धारित कृतिहरूको विवेचनात्मक क्षमता विकासको अपेक्षा गरिएको छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशको अध्ययनपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित उद्देश्यहरू हासिल गर्न सक्षम हुने छन् :

- नेपाली कथा, उपन्यास, नाटक र एकाङ्कीको सैद्धान्तिक परिचय दिन,
- नेपाली कथा, उपन्यास, नाटक र एकाङ्कीको विकासक्रम, प्रमुख मोडहरू, धारा तथा मूल प्रवृत्ति एवम् विशेषता बताउन,
- निर्धारित कथाकार, उपन्यासकार र नाटककारहरूको परिचय एवम् प्रवृत्तिहरू उल्लेख गर्न,
- निर्धारित कथा, उपन्यास, नाटक र एकाङ्कीको आस्वादन, बोध तथा विश्लेषण गर्न,
- निर्धारित कथा, उपन्यास, नाटक र एकाङ्कीको कृतिगत विवेचना गर्न,
- बाल साहित्यको सामान्य परिचय, स्वरूप तथा प्रवृत्तिको परिचय दिन,
- नेपाली बालसाहित्यको विकास प्रक्रियाको रेखाङ्कन गर्न,
- निर्धारित बालसाहित्यकार र तिनका कृतिहरूको विवेचना गर्न ।

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
एकाइ एक : कथासिद्धान्त तथा आधुनिक नेपाली प्रतिनिधि कथाकार र तिनका कथाहरू (१३)	
<ul style="list-style-type: none"> • कथाको परिचय दिन, • कथाको स्वरूप र तत्त्वहरू बताउन, • कथाका आधारभूत तत्त्वहरू उल्लेख गर्न, • कथाको साहित्यका अन्य विधासँगको सम्बन्ध स्पष्ट पार्न, • नेपाली कथाको विकासक्रम र प्रमुख कालगत प्रवृत्तिहरूको चर्चा गर्न, (प्राथमिक र माध्यमिक कालको सामान्य परिचय मात्र) • आधुनिक नेपाली कथाका प्रमुख धारागत प्रवृत्तिहरू बताउन, • प्रमुख कथाकार (गुरुप्रसाद मैनाली, विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला, इन्द्रबहादुर राई, पारिजात र मनु ब्राजाकी) को परिचय एवम् कथागत मुख्य विशेषताहरूको निरूपण गर्न, • प्रमुख कथाकारका कथाको रचनाविधानअनुसार विश्लेषण गर्न, 	<ul style="list-style-type: none"> १.१ कथाको सैद्धान्तिक परिचय <ul style="list-style-type: none"> १.१.१ कथाको परिचय १.१.२ कथाको स्वरूप १.१.३ कथाका तत्त्वहरू १.१.४ कथाको साहित्यका अन्य विधा (निबन्ध, एकाङ्की, जीवनी र उपन्यास) सँगको सम्बन्ध १.२ नेपाली कथाको विकासक्रम र कालगत प्रवृत्ति <ul style="list-style-type: none"> १.२.१ प्राथमिक काल १.२.२ माध्यमिक काल १.२.३ आधुनिक काल १.२.४ आधुनिक नेपाली कथाका प्रमुख धारागत प्रवृत्तिहरू १.३ निर्धारित कथाकारहरूको परिचय एवम् प्रवृत्तिगत मुख्य विशेषताको विवेचना र मूल्याङ्कन १.४ कथातत्त्व र प्रवृत्तिका आधारमा निर्धारित कथाहरूको विश्लेषण १.५ निर्धारित कथाका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या १.६ प्रमुख कथाकार र तिनका कथा : <ul style="list-style-type: none"> १.६.१ गुरुप्रसाद मैनाली : कर्तव्य

<p>निर्धारित कथाका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या गर्न ।</p> <ul style="list-style-type: none"> निर्धारित कथाहरूको शैक्षणिक उपादेयता बताउन, 	<p>१.६.२ विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला : श्वेतभैरवी</p> <p>१.६.३ इन्द्रबहादुर राई : खीर</p> <p>१.६.४ पारिजात : सालीको बलात्कृत आँसु</p> <p>१.६.५ मनु ब्राजाकी : गुरु, चेला र माकुराको जालो</p> <p>१.६.७ उपर्युक्त कथाहरूको शैक्षणिक उपादेयता</p>
<p>एकाइ दुई : उपन्यास सिद्धान्त र प्रमुख आधुनिक नेपाली प्रतिनिधि उपन्यासकार तथा तिनका उपन्यासहरू (१६)</p>	
<ul style="list-style-type: none"> उपन्यासको परिचय दिन, उपन्यासको परिभाषा बताउन, उपन्यासका आधारभूत तत्त्वहरू उल्लेख गर्न, उपन्यासको अन्य विधासँगको सम्बन्ध देखाउन, नेपाली उपन्यासको विकासक्रम र प्रमुख कालगत प्रवृत्तिहरूको चर्चा गर्न, (प्राथमिक र माध्यमिक कालको सामान्य परिचय मात्र) आधुनिक नेपाली उपन्यासका प्रमुख धारागत प्रवृत्तिहरू बताउन, प्रमुख उपन्यासकारहरू (लैनसिंह वाङ्देले, विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला, ध्रुवचन्द्र गौतम, नारायण ढकाल र राजव) को परिचय एवम् प्रवृत्तिगत मुख्य विशेषताहरूको विवेचना गर्न, प्रमुख उपन्यासकारका उपन्यासको औपन्यासिक तत्त्वका आधारमा 	<p>२.१ उपन्यासको सैद्धान्तिक परिचय</p> <p>२.१.१ उपन्यासको परिचय</p> <p>२.१.२ उपन्यासको परिभाषा</p> <p>२.१.३ उपन्यासका तत्त्वहरू</p> <p>२.१.४ उपन्यासको साहित्यका अन्य विधा (कथा, नाटक र महाकाव्य) सँगको सम्बन्ध</p> <p>२.२ नेपाली उपन्यासको विकासक्रम र कालगत प्रवृत्ति</p> <p>२.२.१ प्राथमिक काल</p> <p>२.२.२ माध्यमिक काल</p> <p>२.२.३ आधुनिक काल</p> <p>२.२.४ आधुनिक नेपाली उपन्यासका प्रमुख धारागत प्रवृत्तिहरू</p> <p>२.३ निर्धारित उपन्यासकारहरूको परिचय एवम् प्रवृत्तिगत मुख्य विशेषताको विवेचना र मूल्याङ्कन</p> <p>२.४ उपन्यास तत्त्वका आधारमा निर्धारित उपन्यासहरूको विश्लेषण</p> <p>२.५ निर्धारित उपन्यासका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या</p> <p>२.६ केही प्रमुख उपन्यासकार र तिनका उपन्यास :</p>

<p>विश्लेषण गर्न,</p> <ul style="list-style-type: none"> निर्धारित उपन्यासका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या गर्न, निर्धारित उपन्यासहरूको शैक्षणिक उपादेयता देखाउन, 	<p>२.६.१ लैनसिंह बाङ्देल : लड्गडाको साथी २.६.२ विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला : हिटलर र यहूदी २.६.३ ध्रुवचन्द्र गौतम : भीमसेन -४ को खोजी २.६.४ नारायण ढकाल : प्रेतकल्प २.६.५ राजव : एटलान्टिक स्ट्रिट २.६.६ उपर्युक्त उपन्यासहरूको शैक्षणिक उपादेयता</p>
<p>एकाइ तिन : नाटक सिद्धान्त, प्रमुख आधुनिक नेपाली नाटककार र तिनका नाटक (१३)</p>	
<ul style="list-style-type: none"> नाटकको परिचय दिन, नाटकको परिभाषा बताउन, नाटकका आधारभूत तत्त्वहरू उल्लेख गर्न, नाटकको अन्य विधासँगको सम्बन्ध देखाउन, नेपाली नाटकको विकासक्रम र प्रमुख कालगत प्रवृत्तिहरूको चर्चा गर्न, आधुनिक नेपाली नाटकका प्रमुख धारागत प्रवृत्तिहरू बताउन, एकाङ्कीको सैद्धान्तिक परिचय दिन, नेपाली एकाङ्कीको विकासक्रम बताउन, प्रमुख नाटककार (बालकृष्ण सम, गोपालप्रसाद रिमाल, गोविन्द गोठाले सरुभक्त र गोपाल पराजुली) को परिचय एवम् प्रवृत्तिगत मुख्य विशेषताहरू बताउन, प्रमुख नाटक र एकाङ्कीका कथावस्तु, भाव, विचार, चरित्र, परिवेश, द्वन्द्व, भाषाशैली, रङ्गमञ्च विधान, संरचना तथा शिल्प पक्षको 	<p>३.१ नाटकको सैद्धान्तिक परिचय</p> <p>३.१.१ नाटकको परिचय</p> <p>३.१.२ नाटकका तत्त्वहरू</p> <p>३.१.३ नाटकको साहित्यका अन्य विधा (उपन्यास र महाकाव्य) सँगको सम्बन्ध</p> <p>३.२ नेपाली नाटकको विकासक्रम र कालगत प्रवृत्ति</p> <p>३.२.१ प्राथमिक काल</p> <p>३.२.२ माध्यमिक काल</p> <p>३.२.३ आधुनिक काल</p> <p>३.३ आधुनिक नेपाली नाटकका प्रमुख धारागत प्रवृत्तिहरू</p> <p>३.४ एकाङ्कीको सैद्धान्तिक परिचय</p> <p>३.५ नेपाली एकाङ्कीको विकासक्रम</p> <p>३.६ निर्धारित नाटककारहरूको परिचय एवम् प्रवृत्तिगत मुख्य विशेषताको विवेचना र मूल्याङ्कन</p> <p>३.७ नाट्यतत्त्व र प्रवृत्तिका आधारमा निर्धारित नाटकहरूको विश्लेषण</p> <p>३.८ निर्धारित नाटकका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या</p> <p>३.९ केही प्रमुख नाटक तथा एकाङ्कीको विश्लेषण</p> <p>३.९.१ बालकृष्ण सम : मुटुको व्यथा</p> <p>३.९.२ गोपालप्रसाद रिमाल : यो प्रेम !</p> <p>३.९.३ गोविन्द गोठाले : आत्मदर्शन</p> <p>३.९.४ सरुभक्त : असमय अमौसम</p>

<p>पहिचान गर्न,</p> <ul style="list-style-type: none"> • प्रमुख नाटक र एकाङ्कीका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या गर्न । (प्राथमिक र माध्यमिक कालको सामान्य परिचय मात्र) • निर्धारित उपन्यासहरूको शैक्षणिक उपादेयता देखाउन, 	<p>३.९.५ गोपाल पराजुली : गोलार्द्धका दुई छेउ ३.९.६ उपर्युक्त नाटक, एकाङ्कीको शैक्षणिक उपादेयता</p>
<p>एकाइ चार : बालसाहित्य सिद्धान्त र बालसाहित्यिक कृतिहरू (६)</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • बालसाहित्यको परिचय दिन, • नेपाली बालसाहित्यको स्वरूप र प्रवृत्तिको संक्षिप्त चिनारी दिन, • नेपाली बालसाहित्यको विकास प्रक्रिया बताउन, • बालसाहित्यका कोणबाट बालकृतिहरू (पानीको थोपा, मलाई पुस्तक मनपर्छ र स्माइल प्लिज) को अध्ययन, विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न, • बाल साहित्यकारहरूको परिचय र प्रवृत्ति ठम्याउन, • प्रमुख बालसाहित्यिक कृतिहरूको कृति समीक्षा गर्न, । (प्राथमिक र माध्यमिक कालको सामान्य परिचय मात्र) • भाषाशिक्षण र बालसाहित्यको सम्बन्ध देखाउन, 	<p>४.१ बालसाहित्यको परिचय ४.२ नेपाली बालसाहित्यको स्वरूप र प्रवृत्ति ४.३ नेपाली बालसाहित्यको विकास प्रक्रिया ४.४ बाल साहित्यका कोणबाट निर्धारित कृतिहरूको अध्ययन ४.४.१ कविताराम : पानीको थोपा ४.४.२ रमेश विकल : मलाई पुस्तक मनपर्छ ४.४.३ विनय कसजु : स्माइल प्लिज ४.४.४ उपर्युक्त बालसाहित्यिक कृतिहरूको शैक्षणिक उपादेयता ४.५ भाषाशिक्षण र बालसाहित्यको सम्बन्ध</p>

४. शिक्षण प्रविधि

यस पाठ्यांशको अध्ययन अध्यापनका क्रममा प्रत्येक एकाइमा आवश्यकताअनुसार व्याख्यान, प्रश्नोत्तर, छलफल तथा प्रस्तुतीकरण विधिको उपयोग गरिने छ । एकाइको प्रकृतिअनुरूप पाठ्यपुस्तक, सहायक पुस्तक, सन्दर्भ पुस्तक, पाठपत्र, तालिका र आरेखहरूको उपयोग गरिने छ ।

एकाइ एकमा

- १) आधुनिक नेपाली कथाका प्रमुख धारागत प्रवृत्तिगत टिप्पणी गर्न लगाउने ।
- २) गुरु, चेला र माकुराको जालो र बेकर स्ट्रिटका दुई आँखा कथाबाट विशिष्ट पङ्क्तिहरू छानेर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।
- ३) विद्यार्थीहरूलाई लघु कथा लेख्न लगाई व्यक्तिगत वा समूहगत रूपमा छलफल गर्न लगाउने ।

एकाइ दुईमा

- १) आधुनिक नेपाली उपन्यासका प्रमुख धारागत प्रवृत्ति टिप्पणी गर्न लगाउने
- २) भीमसेन -४ को खोजी, पूर्वतिर, एटलान्टिक स्ट्रिटबाट विशिष्ट पङ्क्तिहरू छानेर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।

(एकाइ एक र दुईलाई पहिलो प्रयोगात्मक कार्यका रूपमा लिइने छ ।)

एकाइ तीनमा

- १) असमय अमौसम, आत्मदर्शन (एकाइकी), र गोलार्द्धका दुई छेउ नाटकबाट विद्यार्थीहरूलाई ससाना समूह बनाई कृति समीक्षा गर्न लगाउने ।
- २) मञ्चित नाटक प्रत्यक्ष अवलोकन गराएर वा विद्यार्थी स्वयम्लाई मञ्चन गर्न लगाएर त्यसको बारेमा व्यक्तिगत वा समूहगत रूपमा छलफल गराउने ।

एकाइ चारमा

पानीको थोपा, मलाई पुस्तक मन पर्छ र स्माइल प्लिज बालसाहित्यबाट समूहगत रूपमा कृति समीक्षा गर्न लगाउने ।

(एकाइ तीन र चारलाई दोस्रो प्रयोगात्मक कार्यका रूपमा लिइने छ ।)

५. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

यस पाठ्यांशको मूल्याङ्कन प्रक्रिया दुई प्रकृतिको हुने छ :

(१) आन्तरिक मूल्याङ्कन

(२) बाह्य मूल्याङ्कन

५.१ आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि ४०% अङ्कभार छुट्याइएको छ । उक्त मूल्याङ्कनका लागि निर्दिष्ट प्रायोगिक कार्यअन्तर्गत रही विषय शिक्षकले निम्न आधारहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने छ :

- (क) उपस्थिति - ५ अङ्क
- (ख) शिक्षण सिकाइमा सहभागिता - ५ अङ्क
- (ग) पहिलो आन्तरिक परीक्षा - १० अङ्क
- (घ) दोस्रो आन्तरिक परीक्षा - १० अङ्क
- (ङ) तेस्रो आन्तरिक परीक्षा - १० अङ्क

आन्तरिक मूल्याङ्कनको विधि र प्रक्रिया निम्न अनुसारको हुने छ :

- (क) विषय शिक्षकले उपस्थितिको ५ अङ्क तोकिएको न्यूनतम मापदण्डदेखि शतप्रतिशत हाजिरीका आधारमा (३/४/५ अङ्क) प्रदान गर्ने छन् ।
- (ख) कक्षा सहभागिताको ५ अङ्कमध्ये सम्बन्धित विषय शिक्षकले विद्यार्थीको कक्षा कार्यकलापको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गर्ने छन् ।
- (ग) माथि उल्लेख गरिएको पहिलो प्रयोगात्मक परीक्षालाई पहिलो आन्तरिक परीक्षाका रूपमा र दोस्रो प्रयोगात्मक परीक्षालाई दोस्रो आन्तरिक परीक्षाका रूपमा मूल्याङ्कन गरिने छ ।

(घ) तेस्रो आन्तरिक परीक्षामा पाठ्यांशले तोकेको बाह्य मूल्याङ्कनको ढाँचाअनुसार ३० देखि ६० पूर्णाङ्कको लिखित सुधार परीक्षा लिई त्यसलाई १० मा रूपान्तर गरी अङ्क प्रदान गर्नुपर्ने छ ।

नोट : उल्लिखित सबै परीक्षामा विद्यार्थीहरू अनिवार्य रूपमा समावेश हुनुपर्ने छ । विषय शिक्षक/विभागले ती परीक्षाको अभिलेख राख्नुपर्ने छ ।

५.२ बाह्य मूल्याङ्कन

बाह्य मूल्याङ्कनका लागि ६०% अङ्कभार छुट्याइएको छ । उक्त मूल्याङ्कनका लागि त्रि. वि. शिक्षाशास्त्र सङ्काय, डिनको कार्यालयद्वारा सेमेस्टरको अन्त्यमा परीक्षा लिइने छ । सो परीक्षामा सोधिने प्रश्नको प्रकृति, ढाँचा र त्यसको अङ्कभार निम्नानुसार हुने छ :

प्रश्नको प्रकृति	सोधिने प्रश्न सङ्ख्या	उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या	प्रतिप्रश्न छुट्याइएको अङ्क	पूर्णाङ्क
समूह 'क' : बहुवैकल्पिक प्रश्न	१०	१०	१	१०
समूह 'ख' : छोटो उत्तर आउने प्रश्न	८ (दुई ओटा वैकल्पिक प्रश्नसहित)	६	५	३०
समूह 'ग' : लामो उत्तर आउने प्रश्न	३ (एक वैकल्पिक प्रश्नसहित)	२	१०	२०

६ पाठ्यपुस्तक तथा सन्दर्भ सामग्री

आचार्य, सुषमा (२०५८), लैनसिंह बाइदेलका औपन्यासिक कृतिको मूल्याङ्कन, काठमाडौं : पदमकुमार आचार्य ।

उपाध्याय, केशवप्रसाद (२०३२), *रिमाल व्यक्ति र कृति*, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

उपाध्याय, केशवप्रसाद (२०४५), *बालकृष्ण समको दुःखान्त नाट्यचेतना*, काठमाडौं : ने.रा.प्र.प्र.

।

उपाध्याय, केशवप्रसाद (२०५५), *दुःखान्त नाटकको सृजनपरम्परा*, काठमाडौं : ने.रा.प्र.प्र. ।

उपाध्याय, केशवप्रसाद (२०५९), *नेपाली नाटक तथा रङ्गमञ्च उद्भव र विकास*, काठमाडौं :
विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

एटम, नेत्र (२०६१), *समालोचनाको स्वरूप*, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

ओभा, रामनाथ (२०६७), *उपन्यास सिद्धान्त र नेपाली उपन्यास*, काठमाडौं : पिनाकल
पब्लिकेसन ।

कविताराम (२०३८), *पानीको थोपा*, ललितपुर : साभा प्रकाशन । (एकाइ ४ का लागि)

कसजु, विनय (२०६६), *स्माइल प्लिज*, काठमाडौं, बालसंसार । (एकाइ ४ का लागि)

कोइराला, विश्वेश्वरप्रसाद (२०७३), *श्वेतभैरवी*, काठमाडौं : लिपि बुक्स प्रा. लि. । (एकाइ १ का
लागि)

कोइराला, विश्वेश्वरप्रसाद (२०४०), *हितलर र यहूदी*, काठमाडौं : साभा प्रकाशन । (एकाइ २
का लागि)

गोठाले, गोविन्द (२०३४), *भोको घर*, काठमाडौं : साभा प्रकाशन । (एकाइ ३ का लागि)

गौतम, ध्रुवचन्द्र (२०६१), *भीमसेन ४ को खोजी*, नेपालगञ्ज : मध्यपश्चिमाञ्चल साहित्य
संस्कृति कला प्रतिष्ठान । (एकाइ २ का लागि)

गौतम, नरहरि (२०६९), *नाटक समालोचना*, पोखरा : स्वयम् ।

गौतम, नरहरि (२०६९), *नाट्य विमर्श*, पोखरा : स्वयम् ।

ढकाल, नारायण (२०६५), *प्रेतकल्प*, काठमाडौं : साभा प्रकाशन । (एकाइ २ का लागि)

नेपाल, घनश्याम (२०६१) *आख्यानका कुरा*, काठमाडौं : एकता बुक्स ।

नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, सम्प्रेषण, अङ्क १-७ ।

पराजुली, गोपाल (२०३१), गोलार्द्धका दुई छेउ, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

प्रधान, कृष्णचन्द्रसिंह (२०३७), नेपाली उपन्यास र उपन्यासकार, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

पारिजात (२०४३), सालीको बलात्कृत आँसु, काठमाडौं : साहित्य सन्ध्या परिवार । (एकाइ १ का लागि)

बराल, ईश्वर (२०२९), भ्यालबाट, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

बराल, ऋषिराज (२०६५), उपन्यासको सौन्दर्य शास्त्र, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

बराल, कृष्णहरि र नेत्र एटम (२०५६), उपन्यास सिद्धान्त र नेपाली उपन्यास, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

बाइदेल, लैनसिंह (२००८), लङ्गडाको साथी, कलकत्ता : जसवीर तामाङ । (एकाइ २ का लागि)

ब्राजाकी, मनु (२०५२), भविष्य यात्रा, ललितपुर : साभा प्रकाशन । (एकाइ १ का लागि)

भट्टराई, गोविन्दराज (२०६१), आख्यानको उत्तरआधुनिक पर्यावलोकन, काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार ।

मैनाली, गुरुप्रसाद (२०६०), नासो, काठमाडौं : साभा प्रकाशन । (एकाइ १ का लागि)

राई, इन्द्रबहादुर (२०२८), कथास्था, ललितपुर : साभा प्रकाशन । (एकाइ १ का लागि)

राई, इन्द्रबहादुर (२०३१), नेपाली उपन्यासका आधारहरू, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

रिमाल, गोपालप्रसाद (२०१५), यो प्रेम †, ललितपुर : साभा प्रकाशन । (एकाइ ३ का लागि)

विकल, रमेश (२०६३), मलाई पुस्तक मनपर्छ, काठमाडौं : बुक प्यालेस । (एकाइ ४ का लागि)

शर्मा, तारानाथ (२०३९), नेपाली साहित्यको इतिहास, काठमाडौं : सहयोगी प्रकाशन ।

शर्मा, तारानाथ (२०३९) सम र समका कृति, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

शर्मा, मोहनराज (२०५६), समकालीन समालोचना : सिद्धान्त र प्रयोग, काठमाडौं : ने.रा.प्र.प्र. ।

शर्मा, शरदचन्द्र (२०५०), माध्यमिक नेपाली गद्याख्यान, काठमाडौं : ने.रा.प्र.प्र. ।

श्रेष्ठ, दयाराम र मोहनराज शर्मा (२०४६), *नेपाली साहित्यको सङ्क्षिप्त इतिहास*, काठमाडौं :
साभा प्रकाशन ।

श्रेष्ठ, दयाराम, सम्पा. (२०३९), *पच्चिस वर्षका नेपाली कथा*, काठमाडौं : ने.रा.प्र.प्र. ।

सम, बालकृष्ण (२०६७), *मुटुको व्यथा*, काठमाडौं : साभा प्रकाशन । (एकाइ ३ का लागि)

सरुभक्त (२०५४), *असमय अमौसम*, काठमाडौं : भारद्वाज प्रकाशन । (एकाइ ३ का लागि) ।

सुवेदी, राजेन्द्र (२०५६), *नेपाली उपन्यास परम्परा र प्रवृत्ति*, काठमाडौं : भूमिका प्रकाशन ।

नेपा. शि. ५१७: पूर्वीय र पाश्चात्य समालोचना

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक

पाठ्यांश संख्या : नेपा. शि. ५१७

क्रेडिट आवर : ३

तह : एम. एड.

पाठ्यघन्टा : ४८

सेमेस्टर : पहिलो

१. पाठ्यांश परिचय

यो पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय (त्रिवि), शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सेमेस्टर प्रणालीमा आधारित स्नातकोत्तर तह (एम. एड.) को पहिलो सेमेस्टरमा नेपाली शिक्षा विषयमा विशिष्टीकरण गर्न चाहने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यस पाठ्यांशबाट पूर्वीय समालोचनाअन्तर्गत काव्यको परिभाषा, काव्यहेतु र प्रयोजन, शब्दशक्ति, रससिद्धान्त र ध्वनिसिद्धान्त, अलङ्कार, रीति र वक्रोक्तिसिद्धान्त; पाश्चात्य समालोचनाअन्तर्गत परिष्कारवाद, स्वच्छन्दतावाद, यथार्थवाद, अतियथार्थवाद, विसङ्गतिवाद, उत्तर आधुनिकतावाद; पाश्चात्य समालोचना प्रणालीअन्तर्गत नीतिपरक समालोचना प्रणाली, समाजपरक समालोचना प्रणाली, लैङ्गिक र पर्यावरणीय समालोचना प्रणाली एवम् तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको क्षमता विकासको अपेक्षा गरिएको छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशको अध्ययनपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित उद्देश्यहरू हासिल गर्न सक्षम हुने छन् :

- पूर्वीय साहित्य सिद्धान्तहरूको परिचय दिन,
- पूर्वीय साहित्यका सिद्धान्तको समीक्षा गर्न,
- पाश्चात्य साहित्यका प्रमुख वादहरूको विश्लेषण गर्न,
- पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्तका प्रमुख समालोचना प्रणालीको विवेचना गर्न,
- पूर्वीय र पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्तका आधारमा प्रायोगिक कार्य गर्न ।

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
एकाइ एक : पूर्वीय साहित्यमा काव्य र शब्दशक्ति (४)	
<ul style="list-style-type: none"> • काव्यको परिचय दिन, • काव्यहेतुको जानकारी दिन, • काव्यको प्रयोजन उल्लेख गर्न, • शब्दशक्तिको परिचय र प्रकारबारे बताउन । 	१.१ काव्यको परिचय १.२ काव्यहेतु १.३ काव्य प्रयोजन १.४ शब्दशक्ति (अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जना)
एकाइ दुई : रससिद्धान्त र ध्वनिसिद्धान्त (८)	
<ul style="list-style-type: none"> • रसको अर्थ र परिभाषा बताउन, • रस सामग्रीको चर्चा गर्न, • रससूत्रको व्याख्यासम्बन्धी मतमतान्तर उल्लेख गर्न, • रसको साधारणीकरणबारे बताउन, • रसका प्रकारहरू उल्लेख गर्न, • रससिद्धान्तको समीक्षाबारे बताउन, • ध्वनिसिद्धान्तको परिचय दिन, • ध्वनिसिद्धान्तका प्रमुख स्थापना उल्लेख गर्न, • ध्वनिको वर्गीकरण गर्न, • ध्वनिसिद्धान्तको समीक्षा गर्न । 	२.१ रससिद्धान्त २.१.१ रसको अर्थ र परिभाषा २.१.२ रस सामग्री २.१.३ रससूत्रको व्याख्या २.१.४ रसको साधारणीकरण २.१.५ रसका प्रकार २.१.६ रससिद्धान्तको समीक्षा २.२ ध्वनिसिद्धान्त २.२.१ ध्वनिको अर्थ र परिभाषा २.२.२ ध्वनिसिद्धान्तका प्रमुख स्थापना २.२.३ ध्वनिको वर्गीकरण <ul style="list-style-type: none"> • रसध्वनि • अलङ्कार ध्वनि • वस्तुध्वनि २.२.५ ध्वनिसिद्धान्तको समीक्षा
एकाइ तीन : अलङ्कार सिद्धान्त, रीतिसिद्धान्त र वक्रोक्तिसिद्धान्त (१२)	
<ul style="list-style-type: none"> • अलङ्कारको अर्थ र परिभाषा बताउन, • अलङ्कार सिद्धान्तका प्रमुख मान्यता उल्लेख गर्न, 	३.१.१ अलङ्कारको अर्थ र परिभाषा ३.१.२ अलङ्कार सिद्धान्तका प्रमुख मान्यता ३.१.३ अलङ्कारका भेद

<ul style="list-style-type: none"> • शब्दालङ्कार र अर्थालङ्कारका भेदहरू बताउन, • साहित्यमा अलङ्कारको महत्त्व बताउन, • रीतिको अर्थ र परिभाषा बताउन, • रीतिसिद्धान्तका प्रमुख मान्यताहरूको वर्णन गर्न, • रीतिका भेदहरू उल्लेख गर्न, • रीतिसिद्धान्तको समीक्षा गर्न, • वक्रोक्तिको अर्थ र परिभाषा बताउन, • वक्रोक्तिवादका प्रमुख मान्यताहरूको चर्चा गर्न, • लोकशैलीको परिचय दिन, • वक्रशैली र लोकशैलीको फरक बताउन, • वक्रोक्तिका प्रकारहरू उल्लेख गर्न, • वक्रोक्ति सिद्धान्तको समीक्षा गर्न । 	<ul style="list-style-type: none"> ● शब्दालङ्कार : अनुप्रास, यमक र श्लेष ● अर्थालङ्कार : उपमा, रूपक, उत्प्रेक्षा, दृष्टान्त, अतिशयोक्ति, समासोक्ति, अर्थान्तरन्यास, स्वभावोक्ति <p>३.१.४ साहित्यमा अलङ्कारको महत्त्व</p> <p>३.२ रीतिसिद्धान्त</p> <p>३.२.१ रीतिको अर्थ र परिभाषा</p> <p>३.२.२ रीतिसिद्धान्तका प्रमुख मान्यता</p> <p>३.२.३ रीतिको भेदहरू : वैदर्भी, गौडी र पाञ्चाली</p> <p>३.२.४ रीतिसिद्धान्तको समीक्षा</p> <p>३.३ वक्रोक्ति सिद्धान्त</p> <p>३.३.१ वक्रोक्तिको अर्थ र परिभाषा</p> <p>३.३.२ वक्रोक्तिसिद्धान्तका प्रमुख मान्यता</p> <p>३.३.३ लोकशैलीको परिचय</p> <p>३.३.४ वक्रशैली र लोकशैली</p> <p>३.३.४ वक्रोक्तिका प्रकार : वर्णविन्यास वक्रता, पदपूर्वाद्ध वक्रता, पदपरार्ध वक्रता, वाक्यवक्रता, प्रकरण वक्रता, प्रबन्ध वक्रता</p> <p>३.३.५ वक्रोक्ति सिद्धान्तको समीक्षा</p>
एकाइ चार : प्रमुख साहित्यिक वादहरू (१०)	
<ul style="list-style-type: none"> • परिष्कारवादका आधारभूत मान्यता बताउन, • परिष्कारवादका शक्ति र सीमा उल्लेख गर्न, • नेपाली साहित्यमा परिष्कारवादको प्रयोगको स्थिति पहिल्याउन, • स्वच्छन्दतावादका आधारभूत मान्यताहरू 	<p>४.१ परिष्कारवाद</p> <p>४.१.१ परिष्कारवादको प्रारम्भ र विकास</p> <p>४.१.१ परिष्कारवादका आधारभूत मान्यता</p> <p>४.१.२ परिष्कारवादको समीक्षा</p> <p>४.१.३ नेपाली साहित्यमा परिष्कारवादी</p>

<p>उल्लेख गर्न,</p> <ul style="list-style-type: none"> • स्वच्छन्दतावादका शक्ति र सीमा उल्लेख गर्न, • नेपाली साहित्यमा स्वच्छन्दतावादको प्रयोगको स्थिति पहिल्याउन, • यथार्थवादका आधारभूत मान्यताहरू बताउन, • यथार्थवादको शक्ति र सीमा बताउन, • नेपाली साहित्यमा यथार्थवादको प्रयोगको स्थिति पहिल्याउन, • प्रगतिवादका आधारभूत मान्यताहरू बताउन, • प्रगतिवादको शक्ति र सीमा बताउन, • नेपाली साहित्यमा प्रगतिवादको प्रयोगको स्थिति पहिल्याउन, • अतियथार्थवादको आधारभूत मान्यताबारे विवेचना गर्न, • अतियथार्थवादका शक्ति र सीमा बताउन, • नेपाली साहित्यमा अतियथार्थवादको प्रयोगको स्थिति ठम्याउन । 	<p>मान्यताको प्रयोग</p> <p>४.२. स्वच्छन्दतावाद</p> <p>४.२.१ स्वच्छन्दतावादको पृष्ठभूमि र विकास</p> <p>४.२.२ स्वच्छन्दतावादका आधारभूत मान्यता,</p> <p>४.२.२ स्वच्छन्दतावादको समीक्षा</p> <p>४.२.३ नेपाली साहित्यमा स्वच्छन्दतावादी मान्यताको प्रयोग</p> <p>४.३ यथार्थवाद</p> <p>४.३.१ यथार्थवादको प्रारम्भ र विकास</p> <p>४.३.२ यथार्थवादका आधारभूत मान्यता</p> <p>४.३.३ यथार्थवादको समीक्षा</p> <p>४.३.४ नेपाली साहित्यमा अतियथार्थवादी मान्यताको प्रयोग</p> <p>४.४ प्रगतिवाद</p> <p>४.४.१ प्रगतिवादको प्रारम्भ र परिचय</p> <p>४.४.२ प्रगतिवादका आधारभूत मान्यता</p> <p>४.४.२ प्रगतिवादको समीक्षा</p> <p>४.४.३ नेपाली साहित्यमा प्रगतिवादी मान्यताको प्रयोग</p> <p>४.५ अतियथार्थवाद</p> <p>४.५.१ अतियथार्थवादको प्रारम्भ र परिचय</p> <p>४.५.२ अतियथार्थवादका आधारभूत मान्यता</p> <p>४.५.३ अतियथार्थवादको समीक्षा</p> <p>४.५.४ नेपाली साहित्यमा अतियथार्थवादी मान्यताको प्रयोग</p>
<p>एकाइ पाँच : विसङ्गतिवाद र उत्तर आधुनिकतावाद (४)</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • विसङ्गतिवादका आधारभूत मान्यताहरूको समीक्षा गर्न, 	<p>५.१ विसङ्गतिवाद</p> <p>५.१.१ विसङ्गतिवादको परिचय</p>

<ul style="list-style-type: none"> • विसङ्गतिवादका शक्ति र सीमाहरू बताउन, • नेपाली साहित्यमा विसङ्गतिवादको प्रयोगको स्थिति पहिल्याउन, • उत्तर आधुनिकतावादको पृष्ठभूमि र विकासको चर्चा गर्न, • उत्तर आधुनिकतावादका मूलभूत मान्यताहरू बताउन, • आधुनिकता, आधुनिकतावाद र उत्तर आधुनिकतावादको बारेमा बताउन, • उत्तर आधुनिकतावादका शक्ति र सीमा बताउन, • नेपाली साहित्यमा उत्तर आधुनिकतावादको प्रयोग र प्रभावको समीक्षा गर्न । 	<p>५.१.१ विसङ्गतिवादका आधारभूत मान्यता</p> <p>५.१.२ विसङ्गतिवादको समीक्षा</p> <p>५.१.३ नेपाली साहित्यमा विसङ्गतिवादी मान्यताको प्रयोगको</p> <p>५.३ उत्तर आधुनिकतावाद</p> <p>५.३.१ उत्तर आधुनिकतावादको पृष्ठभूमि र विकास</p> <p>५.३.२ उत्तर आधुनिकतावादका मूलभूत मान्यता</p> <p>५.३.३ आधुनिकता र उत्तर आधुनिकतावाद</p> <p>५.३.४ उत्तर आधुनिकतावादको समीक्षा</p> <p>५.३.५ नेपाली साहित्यमा उत्तर आधुनिकतावादी मान्यताको प्रयोग</p>
<p>एकाइ छ : नीतिपरक, समाजपरक, लैङ्गिक र पर्यावरणीय समालोचना प्रणाली (१०)</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • नीतिपरक समालोचना प्रणालीको विकासका क्रममा देखा परेका मान्यताहरूको उल्लेख गर्न, • नीतिपरक समालोचनाका आधारभूत मान्यताहरू उल्लेख गर्न, • नीतिपरक समालोचनाका शक्ति र सीमा बताउन, • समाजपरक समालोचनाको पृष्ठभूमि र विकास प्रक्रिया उल्लेख गर्न, • समाजपरक समालोचना प्रणालीका आधारभूत मान्यताहरूको चर्चा गर्न, • लैङ्गिक समालोचनाको पृष्ठभूमि र विकास बताउन, • लैङ्गिक समालोचनाका प्रमुख मान्यता र 	<p>६.१ नीतिपरक समालोचना प्रणाली</p> <p>६.१.१ नीतिपरक समालोचना प्रणालीको परिचय र विकास</p> <ul style="list-style-type: none"> • प्लेटोको नीतिवादी मान्यता • कलावाद विरुद्धको नीतिवादी स्थापना • मानवता तथा नवमानवतावादको नीतिपरक अवधारणा <p>६.१.२ नीतिपरक समालोचना प्रणालीका आधारभूत मान्यता</p> <p>६.१.३ नीतिपरक समालोचनाको समीक्षा</p> <p>६.२ समाजपरक समालोचना प्रणाली</p> <p>६.२.१ समाजपरक समालोचनाको परिचय र विकास</p>

<p>उपलब्धि बताउन, <ul style="list-style-type: none"> पर्यावरणीय समालोचनाको परिचय, विकास र मान्यता बताउन, </p>	<ul style="list-style-type: none"> टेनको क्षण, जाति र पर्यावरणसम्बन्धी स्थापना माक्स, कडबेल र जर्ज लुकाजका समाजपरक स्थापना <p>६.२.२ समाजपरक समालोचना प्रणालीका आधारभूत मान्यता</p> <p>६.३ लैङ्गिक समालोचना</p> <p>६.३.१ लैङ्गिक समालोचनाको परिचय</p> <p>६.३.२ लैङ्गिक समालोचनाका प्रमुख मान्यता</p> <p>६.३.३ लैङ्गिक समालोचनाको उपलब्धि</p> <p>६.४. पर्यावरणीय समालोचना</p> <p>६.४.१ पर्यावरणीय समालोचनाको परिचय र विकास</p> <p>६.४.२ पर्यावरणीय समालोचनाका प्रमुख मान्यता</p>
---	--

४. शिक्षण प्रविधि

यस पाठ्यांशको अध्ययन अध्यापनका क्रममा प्रत्येक एकाइमा आवश्यकताअनुसार व्याख्यान, प्रश्नोत्तर, छलफल तथा प्रस्तुतीकरण विधिको उपयोग गरिने छ । एकाइको प्रकृतिअनुरूप पाठ्यपुस्तक, सहायक पुस्तक, सन्दर्भपुस्तक, पाठपत्र, तालिका र आरेखहरूको उपयोग गरिने छ ।

एकाइ एकमा विद्यार्थीलाई शब्दशक्ति : अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जनाका बारेमा समूहगत छलफल गराउने ।

एकाइ दुईमा विद्यार्थीलाई रसका प्रकार र ध्वनि सिद्धान्तसम्बन्धी समीक्षा गर्न लगाई कक्षा प्रस्तुति र टिप्पणी गर्न लगाउने ।

एकाइ तीनमा अलङ्कार र रीतिका भेद तथा वक्रोक्तिका प्रकारसम्बन्धी तथा गोष्ठीपत्र लेखन गराई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।

आन्तरिक परीक्षाको प्रयोजनका लागि पहिलो प्रयोगात्मक कार्यमा शिक्षकले व्यक्तिगत वा समूहगत रूपमा एकाइ एक, दुई र तीनबाट पूर्वीय साहित्य सिद्धान्तका आधारमा नेपाली साहित्यका विभिन्न विधाका कृतिहरूको समीक्षा गर्न लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।

एकाइ चारमा नेपाली साहित्यमा परिष्कारवादी, स्वच्छन्दतावादी, यथार्थवाद, प्रगतिवाद र अतिथार्थवादको प्रयोग खोजी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।

एकाइ पाँचमा नेपाली साहित्यमा विसङ्गतिवादी मान्यताको प्रयोग एवम् उत्तर आधुनिकतावादको प्रभाव र स्वरूप : द्वितीय स्रोतमा आधारित अध्ययनपत्र लेखन गराउने ।

एकाइ छमा विद्यार्थीलाई व्यक्तिगत वा सामूहिक रूपमा आधुनिक नेपाली साहित्यमा क्षण, जाति र पर्यावरण, लैङ्गिक प्रयोगको खोजी तथा विश्लेषण गर्न लगाउने ।

आन्तरिक परीक्षाको प्रयोजनका लागि दोस्रो प्रयोगात्मक कार्यमा शिक्षकले व्यक्तिगत वा समूहगत रूपमा एकाइ चार, पाँच र छबाट पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्तका आधारमा नेपाली साहित्यका विभिन्न विधाका कृतिहरूको समीक्षा गर्न लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।

५. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

यस पाठ्यांशको मूल्याङ्कन प्रक्रिया दुई प्रकृतिको हुने छ :

(१) आन्तरिक मूल्याङ्कन

(२) बाह्य मूल्याङ्कन

५.१ आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि ४०% अङ्कभार छुट्याइएको छ । उक्त मूल्याङ्कनका लागि निर्दिष्ट प्रायोगिक कार्यअन्तर्गत रही विषय शिक्षकले निम्न आधारहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने छ :

(क)	उपस्थिति	- ५ अङ्क
(ख)	शिक्षण सिकाइमा सहभागिता	- ५ अङ्क
(ग)	पहिलो आन्तरिक परीक्षा	- १० अङ्क
(घ)	दोस्रो आन्तरिक परीक्षा	- १० अङ्क
(ङ)	तेस्रो आन्तरिक परीक्षा	- १० अङ्क

आन्तरिक मूल्याङ्कनको विधि र प्रक्रिया निम्नअनुसारको हुने छ :

- (क) विषय शिक्षकले उपस्थितिको ५ अङ्क तोकिएको न्यूनतम मापदण्डदेखि शतप्रतिशत हाजिरीका आधारमा (३/४/५ अङ्क) प्रदान गर्ने छन् ।
- (ख) कक्षा सहभागिताको ५ अङ्कमध्ये सम्बन्धित विषय शिक्षकले विद्यार्थीको कक्षा कार्यकलापको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गर्ने छन् ।
- (ग) माथि उल्लेख गरिएको पहिलो प्रयोगात्मक परीक्षालाई पहिलो आन्तरिक परीक्षाका रूपमा र दोस्रो प्रयोगात्मक परीक्षालाई दोस्रो आन्तरिक परीक्षाका रूपमा मूल्याङ्कन गरिने छ ।
- (घ) तेस्रो आन्तरिक परीक्षामा पाठ्यांशले तोकेको बाह्य मूल्याङ्कनको ढाँचाअनुसार ३० देखि ६० पूर्णाङ्कको लिखित सुधार परीक्षा लिई त्यसलाई १० मा रूपान्तर गरी अङ्क प्रदान गर्नुपर्ने छ ।

नोट : उल्लिखित सबै परीक्षामा विद्यार्थीहरू अनिवार्य रूपमा समावेश हुनुपर्ने छ । विषय शिक्षक/विभागले ती परीक्षाको अभिलेख राख्नुपर्ने छ ।

५.२ बाह्य मूल्याङ्कन

बाह्य मूल्याङ्कनका लागि ६०% अङ्कभार छुट्याइएको छ । उक्त मूल्याङ्कनका लागि त्रि. वि. शिक्षाशास्त्र सङ्काय, डिनको कार्यालयद्वारा सेमेस्टरको अन्त्यमा परीक्षा लिइने छ । सो परीक्षामा सोधिने प्रश्नको प्रकृति, ढाँचा र त्यसको अङ्कभार निम्नानुसार हुने छ :

प्रश्नको प्रकृति	सोधने प्रश्न सङ्ख्या	उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या	प्रतिप्रश्न छुट्याइएको अङ्क	पूर्णाङ्क
समूह 'क' : बहुवैकल्पिक प्रश्न	१०	१०	१	१०
समूह 'ख' : छोटो उत्तर आउने प्रश्न	८ (दुई ओटा वैकल्पिक प्रश्नसहित)	६	५	३०
समूह 'ग' : लामो उत्तर आउने प्रश्न	३ (एक वैकल्पिक प्रश्नसहित)	२	१०	२०

६. सन्दर्भ सामग्री

अधिकारी, इन्द्रविलास (२०६१), *पश्चिमी साहित्य सिद्धान्त*, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

उपाध्याय, केशवप्रसाद (२०५९), *साहित्य प्रकाश*, (दोस्रो संस्क.) काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

ओभा, रामनाथ (२०७६), *पूर्वीय र पश्चात्य समालोचना*, काठमाडौं : करुधरा पब्लिकेसन ।

खनाल, राजेन्द्र (२०७५), *लैङ्गिक समालोचना : सिद्धान्त र प्रयोग*, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेसन ।

गायकवाड, ज्ञानराज-काशीनाथ, *पश्चात्य साहित्य सिद्धान्त और विविधवाद*, कानपुर : साहित्य रत्नालय ।

गुप्त, शान्तिस्वरूप, *पश्चात्य काव्यशास्त्र के सिद्धान्त*, नई दिल्ली : अशोक प्रकाशन ।

गौतम, कृष्ण, (मिन), *उत्तरआधुनिक जिज्ञासा*, काठमाडौं : भृकुटी प्रकाशन ।

गौतम, कृष्ण, (मिन), *अनेक रूप अनेक पठन*, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

गौतम, देवीप्रसाद, (२०४९), *प्रगतिवाद : परम्परा र मान्यता*, काठमाडौं : मुना गौतम ।

जैन, रवीन्द्रकुमार, (मिन), *साहित्यालोचन के सिद्धान्त*, नई दिल्ली : नेसनल पब्लिसिड हाउस ।

जोशी, कुमारबहादुर (२०५१), *पश्चात्य साहित्यका प्रमुख वाद*, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

त्रिपाठी, वासुदेव (२०३०), *पाश्चात्य समालोचनाको सैद्धान्तिक परम्परा*, (भाग- २), काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

पोखरेल, केशवराज (२०७७), *पूर्वीय र पाश्चात्य समालोचना*, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेसन ।

भट्टराई, रामप्रसाद (२०७८), *पूर्वीय र पाश्चात्य समालोचना*, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन ।

भट्टराई, गोविन्दराज (२०६४) *उत्तरआधुनिक विमर्श*, काठमाडौं : मोर्डन बुक्स ।

भण्डारी, पारसमणि र माधवप्रसाद पौडेल (२०६९), *साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचना*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

भारद्वाज, मैथिलीप्रसाद, *पाश्चात्य काव्यशास्त्र के सिद्धान्त*, चण्डीगढ : हरियाणा साहित्य अकादमी ।

शर्मा, ऋषिराम (२०७०), *नेपाली रस परिचय*, काठमाडौं : जुगल प्रकाशन ,

शर्मा, ऋषिराम (२०७०), *नेपाली अलङ्कार विमर्श*, इन्दिरा अर्याल, काठमाडौं : जुगल प्रकाशन

शर्मा, मोहनराज (मिन), *आधुनिक तथा उत्तरआधुनिक पाठक मैत्री समालोचना*, काठमाडौं : क्वेस्ट प्रकाशन ।

शर्मा, मोहनराज (२०५५), *समकालीन समालोचना : सिद्धान्त र प्रयोग*, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

श्रेष्ठ, ईश्वरकुमार (२०५४), *पूर्वीय तथा पाश्चात्य वाद र प्रणाली*, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

सुवेदी, अभि (२०३०), *पाश्चात्य काव्यसिद्धान्त*, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

Bandiste, D. D., (nd). *New Humanism Revolutionary Phylosophy*, New Delhi : New Age International Limited, Publications.

Varma, V. P., (nd). *Philosophical Humanism and Contemporary India*. Delhi: Motilal Banarasidass.

नेपा. शि. ५१८ : प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख क्षेत्र

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक

पाठ्यांश संख्या : नेपा. शि. ५१८

क्रेडिट आवर : ३

तह : एम. एड.

पाठ्यघन्टा : ४८

सेमेस्टर : पहिलो

१. पाठ्यांश परिचय

यो पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय (त्रिवि), शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सेमेस्टर प्रणालीमा आधारित स्नातकोत्तर तह (एम. एड.) को पहिलो सेमेस्टरमा नेपाली शिक्षा विषयमा विशिष्टीकरण गर्न चाहने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यस पाठ्यांशबाट विद्यार्थीहरूमा प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख क्षेत्रअन्तर्गत पर्ने सङ्कथन विश्लेषण, शैलीविज्ञान, कोशविज्ञान, अनुवादविज्ञान र प्रकरणार्थ विज्ञानसँग सम्बद्ध सैद्धान्तिक तथा प्रयोगिक क्षमता विकासको अपेक्षा गरिएको छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशको अध्ययनपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कुरामा सक्षम हुने छन् :

- प्रायोगिक भाषाविज्ञानका आधारभूत अवधारणाको परिचय दिन,
- सङ्कथन विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणासहित सम्बद्धक र सम्बद्धनको स्वरूप बताउन,
- शैलीविज्ञानको सैद्धान्तिक अवधारणासहित शैलीविश्लेषण प्रक्रियाहरू उजागर गर्न,
- कोशविज्ञानको सैद्धान्तिक अवधारणा, कोशका प्रकार तथा कोश निर्माणप्रक्रियाको सिंहावलोकन गर्न,
- अनुवाद अध्ययनको परिचय दिई यसका प्रयोजन, प्रकार, समस्या र शैक्षणिक उपयोगिताको औचित्य पुष्टि गर्न,
- प्रकरणार्थविज्ञानको परिचय दिई वाक्यका प्रकार उल्लेख गर्न ।

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
एकाइ एक : प्रायोगिक भाषाविज्ञानको परिचय (५)	

<ul style="list-style-type: none"> • प्रायोगिक भाषाविज्ञानको परिचय दिन, • प्रायोगिक भाषाविज्ञानको पृष्ठभूमि र विकासक्रम प्रस्तुत गर्न, • प्रायोगिक भाषाविज्ञानका सीमित र व्यापक क्षेत्र औल्याउन, • प्रायोगिक भाषाविज्ञानको उपयोगिता बताउन । 	<p>१.१ प्रायोगिक भाषाविज्ञानको पृष्ठभूमि र विकासक्रम</p> <p>१.२ प्रायोगिक भाषाविज्ञानका क्षेत्र</p> <p> १.२.१ सीमित क्षेत्र</p> <p> १.२.२ व्यापक क्षेत्र</p> <p>१.३ प्रायोगिक भाषाविज्ञानको उपयोगिता</p>
एकाइ दुई : सङ्कथन विश्लेषण (८)	
<ul style="list-style-type: none"> • सङ्कथनको परिचय दिन, • कथ्य सङ्कथन र लेख्य सङ्कथनको भिन्नता देखाउन, • सङ्कथनका तत्त्वहरूको बयान गर्न, • सम्बद्धक (कोहेजन) र सम्बद्धन (कोहेरेन्स) को भूमिकाको चर्चा गर्न, • सङ्कथन विश्लेषणको शैक्षणिक उपयोगिता बताउन, • कुनै लिखित वा मौखिक सामग्रीको सङ्कथन विश्लेषण गर्न । 	<p>२.१ सङ्कथनको परिचय</p> <p>२.२ कथ्य सङ्कथन र लेख्य सङ्कथन</p> <p>२.३ सङ्कथनका तत्त्वहरू</p> <p>२.४ सम्बद्धक (कोहेजन) र सम्बद्धन (कोहेरेन्स) को भूमिका</p> <p>२.५ सङ्कथन विश्लेषण र भाषाशिक्षण</p> <p>२.६ लिखित वा मौखिक सामग्रीको सङ्कथन विश्लेषणको अभ्यास</p>
एकाइ तीन : शैलीविज्ञान (८)	
<ul style="list-style-type: none"> • सामान्य शैलीविज्ञान र साहित्यिक शैलीविज्ञानको तुलना गर्न, • शैलीविज्ञानको विकास प्रक्रिया बताउन, • शैलीका उपकरण पहिल्याई विश्लेषण गर्न, • शैली विश्लेषण प्रक्रियाको वर्णन गर्न, • कुनै नमुना सामग्री लिई शैली विश्लेषणको अभ्यास गर्न, • शैलीविज्ञानको भाषाशिक्षणमा प्रयोग बताउन । 	<p>३.१ सामान्य शैलीविज्ञान र साहित्यिक शैलीविज्ञान</p> <p>३.२ शैलीविज्ञानको परम्परा र विकास</p> <p>३.३ शैली विश्लेषण प्रक्रिया</p> <p> ३.३.१ विकल्पन र चयन</p> <p> ३.३.२ अग्रभूमि निर्माण</p> <p> ३.३.२.१ विचलन</p> <p> ३.३.२.२ समानान्तरता</p> <p>३.४ शैली विश्लेषणको अभ्यास</p> <p>३.५ शैलीविज्ञान र भाषाशिक्षण</p>
एकाइ चार : कोशविज्ञान (१०)	

<ul style="list-style-type: none"> • कोशविज्ञानको परिचय दिन, • कोशका प्रकार र तिनका विशेषता बयान गर्न, • कोशनिर्माण योजना र सामग्री सङ्कलन प्रक्रिया बताउन, • कोशको पूर्वभाग, मूलभाग र उत्तरभागको परिचय दिई कोशको स्वरूप बताउन, • कोश सम्पादन प्रक्रियाको परिचय दिन, • शीर्ष शब्दहरूको प्रविष्टि गर्न, • उच्चारण निर्देश, स्रोत निर्देश, व्युत्पत्ति तथा व्युत्पादन निर्देश र व्याकरण निर्देश गर्न, • अर्थ निर्देशका प्रमुख विधिहरू पत्ता लगाउन, • नेपाली कोशको परम्परा र विकासक्रम प्रस्तुत गर्न, • नेपाली कोश निर्माणका समस्याहरू औल्याउन, • कोशको शैक्षणिक महत्त्व बताउन, • कोश र भाषाशिक्षणको अन्तरसम्बन्ध देखाउन, • नमुना शब्दकोश निर्माण गर्न । 	<ul style="list-style-type: none"> ४.१ कोशविज्ञानको परिचय ४.२ कोशका प्रकार र तिनका विशेषता ४.३ कोशनिर्माण योजना र सामग्री सङ्कलन प्रक्रिया ४.४ कोशको स्वरूप र कोश सम्पादन प्रक्रिया <ul style="list-style-type: none"> ४.४.१ पूर्वभाग, मूलभाग र उत्तरभाग ४.४.२ शीर्ष शब्दहरूको प्रस्तुति ४.४.३ उच्चारण निर्देश, स्रोत निर्देश, व्युत्पत्ति तथा व्युत्पादन निर्देश, व्याकरण निर्देश, ४.४.४ अर्थ निर्देशका प्रमुख विधिहरू ४.५ नेपाली कोशको परम्परा र विकास ४.६ नेपाली कोश निर्माणका समस्या ४.७ भाषाशिक्षणमा कोशको उपयोग ४.८ शब्दकोश निर्माणको अभ्यास
एकाइ पाँच : अनुवाद अध्ययन (१०)	
<ul style="list-style-type: none"> • अनुवादको परिचय दिई यसको प्रयोजन बताउन, • अनुवादका गुणहरू बताउन, • क्याटफोर्ड, नाइडा र न्युमार्कका अनुवादसम्बन्धी मान्यता प्रस्तुत गर्न, • अनुवादका प्रकारहरूको परिचय दिन, • अनुवादका प्रक्रियाहरूको वर्णन गर्न, • अनुवादका समस्याहरू औल्याउन, • अनुवादको शैक्षणिक उपयोगिता बताउन, • कुनै भाषिक सामग्री लिई नेपाली भाषामा अनुवाद गर्ने अभ्यास गर्न । 	<ul style="list-style-type: none"> ५.१ अनुवादको परिचय र प्रयोजन ५.२ अनुवादका गुणहरू र यसको आदर्श स्थिति ५.३ क्याटफोर्ड, नाइडा र न्युमार्कका अनुवादसम्बन्धी मान्यता ५.४ अनुवादका प्रकार ५.६ अनुवादका प्रक्रियाहरू ५.७ अनुवादका समस्या ५.८ अनुवाद र भाषाशिक्षण

	५.९ अनुवादको अभ्यास
एकाइ ६ : प्रकरणार्थ विज्ञान (७)	
<ul style="list-style-type: none"> • प्रकरणार्थ विज्ञानको परिचय दिन, • प्रकरणार्थ विज्ञानका आधारभूत अवधारणा प्रस्तुत गर्न, • वाक्क्रियाको सैद्धान्तिक स्वरूप औल्याउन, • सहयोगात्मक सिद्धान्तका बारेमा वर्णन गर्न, • भाषाशिक्षण र प्रकरणार्थ विज्ञानको सम्बन्ध स्थापित गर्न । 	६.१ प्रकरणार्थ विज्ञानको परिचय ६.२ प्रकरणार्थ विज्ञानका आधारभूत अवधारणा ५.२.१ निर्देशन र सन्दर्भन ५.२.२ प्रतिज्ञप्ति र पूर्वधारणा ५.२.३ निहितार्थ र अभिव्यञ्जना ६.३ वाक्क्रिया सिद्धान्त ६.४ सहयोगात्मक सिद्धान्त ६.५ भाषाशिक्षणमा प्रकरणार्थ विज्ञानको प्रयोग

४. शिक्षण प्रविधि

यस पाठ्यांशको अध्ययन अध्यापनका क्रममा प्रत्येक एकाइमा आवश्यकताअनुसार व्याख्यान, प्रश्नोत्तर, छलफल तथा प्रस्तुतीकरण विधि र प्रक्रिया उपयोग गरिने छ । एकाइको प्रकृतिअनुरूप पाठ्यपुस्तक, सहायक पुस्तक, सन्दर्भ पुस्तक, पाठपत्र, तालिका र आरेखहरूको उपयोग गरिने छ ।

एकाइ एकमा प्रायोगिक भाषाविज्ञानको क्षेत्र र उपयोगितामा व्यक्तिगत कक्षा प्रस्तुति गर्न लगाउने ।

एकाइ दुईमा लिखित वा मौखिक सामग्रीको सङ्कथन विश्लेषणको सामूहिक परियोजना कार्य गर्न लगाउने ।

एकाइ तीनमा सामान्य शैलीविज्ञान, साहित्यिक शैलीविज्ञान एवम् शैली विश्लेषण प्रक्रियाको व्यक्तिगत कक्षा प्रस्तुति गर्न लगाउने ।

एकाइ चारमा सामूहिक रूपमा नमुना शब्दकोश निर्माणको अभ्यास गराउने । आन्तरिक परीक्षाको प्रयोजनका लागि यो पहिलो प्रयोगात्मक कार्य हुने छ ।

एकाइ पाँचमा व्यक्तिगत वा सामूहिक रूपमा नेपाली भाषामा र अन्य भाषा वा भाषिकाबाट अनुवादको अभ्यास गराउने । आन्तरिक परीक्षाको प्रयोजनका लागि यो दोस्रो प्रयोगात्मक कार्य हुने छ ।

एकाइ छमा प्रकरणार्थ विज्ञानमा व्यक्तिगत कार्य गर्न लगाई कक्षा प्रस्तुति गर्न लगाउने ।

५. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

यस पाठ्यांशको मूल्याङ्कन प्रक्रिया दुई प्रकृतिको हुने छ :

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

५.१ आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि ४०% अङ्कभार छुट्याइएको छ । उक्त मूल्याङ्कनका लागि निर्दिष्ट प्रायोगिक कार्यअन्तर्गत रही विषय शिक्षकले निम्न आधारहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने छ :

(क)	उपस्थिति	- ५ अङ्क
(ख)	शिक्षण सिकाइमा सहभागिता	- ५ अङ्क
(ग)	पहिलो आन्तरिक परीक्षा	- १० अङ्क
(घ)	दोस्रो आन्तरिक परीक्षा	- १० अङ्क
(ङ)	तेस्रो आन्तरिक परीक्षा	- १० अङ्क

आन्तरिक मूल्याङ्कनको विधि र प्रक्रिया निम्नानुसारको हुने छ :

- (क) विषय शिक्षकले उपस्थितिको ५ अङ्क तोकिएको न्यूनतम मापदण्डदेखि शतप्रतिशत हाजिरीका आधारमा (३/४/५ अङ्क) प्रदान गर्ने छन् ।
- (ख) कक्षा सहभागिताको ५ अङ्कमध्ये सम्बन्धित विषय शिक्षकले विद्यार्थीको कक्षा कार्यकलापको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गर्ने छन् ।
- (ग) माथि उल्लेख गरिएको पहिलो प्रयोगात्मक परीक्षालाई पहिलो आन्तरिक परीक्षाका रूपमा र दोस्रो प्रयोगात्मक परीक्षालाई दोस्रो आन्तरिक परीक्षाका रूपमा मूल्याङ्कन गरिने छ ।
- (घ) तेस्रो आन्तरिक परीक्षामा पाठ्यांशले तोकेको बाह्य मूल्याङ्कनको ढाँचाअनुसार ३० देखि ६० पूर्णाङ्कको लिखित सुधार परीक्षा लिई त्यसलाई १० मा रूपान्तर गरी अङ्क प्रदान गर्नुपर्ने छ ।

नोट : उल्लिखित सबै परीक्षामा विद्यार्थीहरू अनिवार्य रूपमा समावेश हुनुपर्ने छ । विषय शिक्षक/विभागले ती परीक्षाको अभिलेख राख्नुपर्ने छ ।

५.२ बाह्य मूल्याङ्कन

बाह्य मूल्याङ्कनका लागि ६०% अङ्कभार छुट्याइएको छ । उक्त मूल्याङ्कनका लागि त्रिवि, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, दिनको कार्यालयद्वारा सेमेस्टरको अन्त्यमा परीक्षा लिइने छ । सो परीक्षामा सोधिने प्रश्नको प्रकृति, ढाँचा र त्यसको अङ्कभार निम्नानुसार हुने छ :

प्रश्नको प्रकृति	सोधिने प्रश्न सङ्ख्या	उत्तर दिनुपर्ने प्रश्न सङ्ख्या	प्रतिप्रश्न छुट्याइएको अङ्क	पूर्णाङ्क
समूह 'क' : बहुवैकल्पिक प्रश्न	१०	१०	१	१०
समूह 'ख' : छोटो उत्तर आउने प्रश्न	८ (दुई ओटा वैकल्पिक प्रश्नसहित)	६	५	३०
समूह 'ग' : लामो उत्तर आउने प्रश्न	३ (एक वैकल्पिक प्रश्नसहित)	२	१०	२०

६. सन्दर्भ सामग्री

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६५), सामाजिक र प्रायोगिक भाषाविज्ञान, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।

अस्टिन, जे.एल.(१९६२ ई.), हाउ टु डु थिङ्स विद वड्स, लन्डन : अक्सफोर्ड युनिभर्सिटी प्रेस ।

एल्स, थियो भान र अन्य, (१९७७ ई.), अप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्स एन्ड र लर्निङ यान्ड टिचिङ अफ फोरेन ल्याङ्ग्वेज, अस्ट्रेलिया : एडवार्ड आर्नोल्ड ।

एसर, आर.ई. (१९९४ ई.), द इनसाइक्लोपिडिया अफ ल्याङ्ग्वेज एन्ड लिङ्ग्विस्टिक्स, इङ्ग्लैन्ड : पर्गामन प्रेस ।

खनाल, राजेन्द्र (२०७७), प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख क्षेत्र, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेसन ।

ग्रान्ट, नेभाइल (१९८८ ई.), मेकिङ द मोस्ट अफ योर टेक्स्टबुक, लन्डन : लड्म्यान ।

डविन, फ्रइडा एन्ड इलाइट ओस्टेन (१९८७ ई.), कोर्स डिजाइन, क्याम्ब्रिज : क्याम्ब्रिज युनिभर्सिटी प्रेस ।

नुनान, डेविड, (सन् १९९७ ई.), सिलेक्स डिजाइन, अक्सफोर्ड : अक्सफोर्ड युनिभर्सिटी प्रेस ।

- ब्राउन, जर्ज युले (१९८३ ई.), *डिस्कोर्स एनालिसिस*, क्याम्ब्रिज : जिलियन ।
- बेल, रोजर टि. (१९८१ ई.), *एन इन्ट्रोडक्सन टु अप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्स : एप्रोचेज यान्ड मेथड्स*, लन्डन : बि.टि. बास्टफोर्ड ।
- नेपाल, घनश्याम (१९९२), *शैलीविज्ञान*, गान्तोक : आँकुरा प्रकाशन ।
- पौडेल, माधवप्रसाद (२०७१), *प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयामहरू*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- भट्टराई, गोविन्दराज (२०६४), *अनुवाद अध्ययन परिचय*, (अनु. बलराम अधिकारी), काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार, (मौलिक कृति प्रकाशित सन् २०००) ।
- भण्डारी, पारसमणि (२०५४), *प्रायोगिक भाषाविज्ञानका केही पक्ष*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- रिचार्ड्स, जे. सी (१९७४ ई.), *एरर इनालिसिस*, लन्डन : लड्म्यान ।
- रिचार्ड्स, जे. सी. (१९९० ई.), *द ल्याङ्ग्वेज टिचिङ म्याट्रिक्स*, क्याम्ब्रिज : क्याम्ब्रिज युनिभर्सिटी प्रेस ।
- रिचार्ड, ज्याक र अन्य (१९९५ ई.), *लड्म्यान डिक्सनरी अफ एप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्स*, लन्डन : लड्म्यान ।
- रिचार्ड, जे (१९७४ ई.), *एरर एनालिसिस*, लन्डन : लड्म्यान ।
- लम्साल, रामचन्द्र (२०५७), *कोशविज्ञान र नेपाली कोश*, काठमाडौं : शारदा लम्साल ।
- शर्मा, मोहनराज, (१९४८), *शैलीविज्ञान*, काठमाडौं : ने.रा.प्र.प्र. ।
- सर्ल, जे.आर. (१९७६ ई.), *स्पिच एक्टस्*, लन्डन : स्यान्डिक्स अफ द क्याम्ब्रिज युनिभर्सिटी ।
- सर्ल, जे.आर. (१९७९ ई.), *एक्स्प्रेसन एन्ड मिनिङ*, क्याम्ब्रिज : क्याम्ब्रिज युनिभर्सिटी प्रेस ।
- सर्ल, जे.आर., केइफर, एफ. एन्ड बायरविक, एम. (१९७६ ई.), *स्पिच एक्टस् थ्योरी एन्ड प्राग्माटिक्स*, हल्यान्ड : डि. रेइडल पब्लिसिङ कम्पनी ।
- स्टर्न, एच.एच. (१९८३ ई.), *फन्डामेन्टल कन्सेप्ट्स अफ ल्याङ्ग्वेज टिचिङ*, अक्सफोर्ड : ओयुपी ।
- स्लोविन, दन आई. (१९७१ ई.), *साइकोलिङ्ग्विस्टिक्स*, लन्डन : फोरेस्टमान ।
- हड्सन, आ.ए (१९८४ ई.), *सोसियोलिङ्ग्विस्टिक्स*, न्युयोर्क : क्याम्ब्रिज युनिभर्सिटी ।